

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА СИТУАЦІЯ В ОСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СМТ. ШИРЯЄВЕ

Мова відіграє визначальну роль у процесі формування особистості людини, здобуття нею освіти, є для неї засобом повсякденного спілкування, інструментом накопичення знань, прилучення її до надбань культури, національної самоідентифікації людини, а також, як правило, одним з головних чинників формування сучасної нації тощо .

З огляду на складну історію становлення української державності та розвитку української мови, а також на те, що українську мову вважає рідною переважна більшість населення України (67,5% за даними перепису 2001 р.), Конституція визнає державною саме українську мову. Причому зазначене положення міститься у розділі I Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні як фундаментальні принципи, що складають засади громадянського суспільства та правової державності.

Теперішню мовну ситуацію України характеризує конфлікт між двома літературними мовами – українською та російською.

Асиміляція значної частини українського населення, що спричинила ослаблення національної самосвідомості українців, витіснення української мови російською у східних, південних і частково центральних областях України, передусім у великих промислових центрах, становить одну з головних перешкод у побудові національної держави, незалежної від колишньої імперської метрополії.

Деформованість мовної ситуації України полягає у тому, що співвідношення українськомовної та російськомовної частин населення не відповідає співвідношенню українців і росіян на її території.

Результати перепису 2001 року щодо виявлення мовних характеристик груп національних меншин якраз і показали, що як мова міжнаціонального спілкування в Україні домінує не українська, що було б закономірно для державної мови, а все ще російська.

Щодо титульної нації, то українців в Україні мешкає 37 мільйонів 542 тисячі, що становить 77,8% усього населення України.

85,2% українців назвали рідною українську мову і 14,8% вважають рідною російську.

Таким чином, на сьогодні в Україні склалась рівноважна двомовна ситуація – кількісні показники поширення української і російської мов свідчать про однаково сильну демографічну потужність обох мов, хоча вони по-різному проявляються в різних областях.

Соціолінгвістичне опитування школярів проводилось на Полтавщині. Автор порівнює відповіді на питання учнів 6-х, 9-х та 11-х класів. На Полтавщині опитування дало такі результати: рідною вважають українську мову 75% респондентів 16-17 років; мовою перегляду телепередач обирають українську 58% учнів 16-17 років та 70% – 13-14 років. Автор приходиться до висновку, що з віком школярі Полтавщини починають цуратися рідної мови, бо це не модно та надають перевагу російській [див. 1].

Відсутність в Україні державної мовно-культурної політики призвела до збереження домінування російської мови та стану масової двомовності. Успіх будівництва самостійної держави залежатиме від того, чи вдасться владі надати двомовному розвиткові країни зворотного напрямку, тобто побороти неприродний для держави білінгвізм.

Для успішного виконання цього складного завдання необхідно провести соціолінгвістичне обстеження різних територій і на його базі визначити показники демографічної і комунікативної потужності української і російської мов у різних сферах, виявити їхні оцінні характеристики.

Особливістю національного складу населення Одеської області є його багатонаціональність, за даними Всеукраїнського перепису населення (2001 рік), на території області проживали представники 133 національностей і народностей. У національному складі населення переважна більшість українців, чисельність яких становила 1542,3 тис. осіб. Таким чином, сьогодні в Одеському регіоні проживає 62,8% українців, 20,7% росіян, 6,1% болгар, 5% молдован, 0,5% євреїв та 4,9% мешканців інших національностей.

Мовний склад населення можна охарактеризувати так: українську мову вважали рідною 46,3% населення області, що на 5,1 відсоткового пункту більше, ніж за даними перепису 1989 року. Російську мову визначили як рідну 41,9% населення, порівняно з минулим переписом населення цей показник зменшився на 5,2 відсоткового пункту.

2011 р. вийшла друком стаття Анастасії Великої, в якій подано соціолінгвістичне опитування, що проводилось серед курсантів Одеського державного університету внутрішніх справ та працівників міліції м. Одеси про мовну ситуацію в Україні. На одне з найсуттєвіших питань відповіді розподілились таким чином: « На Вашу думку, скільки державних мов повинно бути в Україні? » - курсанти: одна мова – 62%, дві – 38% // працівники міліції: одна мова – 32%, дві – 62%. В ході цього дослідження було зроблено такі висновки: «...мовну поведінку курсантів ОДУВС та співробітників міліції ГУМВС України в Одеській області характеризує україно-російська двомовність з елементами диглосії. Двомовність респондентів потрібно визначити як асиметричну, з переважанням російської мови, оскільки кількісно група носіїв російської мови більша за групу носіїв української мови.» [1:76].

Ширяївський район розташований у центральній частині Одеської області. Районним центром є смт. Ширяєве з населенням 7 238 осіб.

Ширяєве було засноване в кінці 18 століття вихідцями з Болгарії на колишній, так званій Очаківській землі, а також селянами-кріпаками, що втекли з півночі Росії та України.

Через село проходив Чумацький шлях, що з'єднував Одесу з Поділлям, Волиню, Балтою. Це сприяло торгівлі і ремеслу.

За архівними документами, першим великим приватним землевласником в с. Степанівці (стара назва) згадується поміщиця Анастасія Чернолуцька – дочка царського придворного лакея Степана Ширяя.

Національний склад: українців – 70%, росіян – 4%, німців – 3%, поляків – 3%, євреїв – 20%.

Слід також зазначити, що у 50-х роках минулого століття до району було переселено багато жителів Західної України, які згодом оселилися і в Ширяєвому.

Актуальність дослідження полягає у спрямуванні роботи на вирішення практичних завдань розширення соціальної бази української мови і повернення їй функціональної повноти, сприятиме накопиченню важливого матеріалу для майбутніх теоретичних узагальнень, проблем білінгвізму, диглосії, змішування мов.

Мета дослідження полягає у проведенні всебічного аналізу мовної ситуації в освітніх закладах смт. Ширяєве Одеської області та визначенні тенденцій поширення української мови як основного засобу комунікації в усіх сферах життя селища.

Об'єктом дослідження є ставлення мешканців смт. Ширяєве до української мови.

Завдання:

1. Визначити розподіл населення за типом мовленнєвої діяльності (активним і пасивним володінням державною мовою);

2. Оцінити мовну ситуацію районного центру;

3. Оцінити умови для забезпечення повноцінного функціонування української мови в одній із сфер спілкування (загальноосвітніх навчальних закладах смт. Ширяєве).

Дослідження проводилось 2013 року серед молоді шкільного віку 14-17 років. Обсяг вибірки – 100 осіб. Питання, подані в анкетах стосувалися усіх сфер життя – родини, школи, дозвілля.

Усього в анкетах респондентам було подано 19 питань з варіантами відповідей. Питання торкалися усіх сфер життя респондентів: навчання, спілкування у родині, вільного часу, спілкування з однолітками, спілкування у різних життєвих ситуаціях та з носіями різних мов, деяких питань мовної політики України.

Анкетування проводилось у загальноосвітньому навчальному закладі смт. Ширяєве - НВК «Олімп», «ЗОШ I-III ст. – гімназія». До старших класів цього навчального закладу переходять школярі старшого віку з двох інших шкіл селища. Тому можна сказати, що опитування проводилось серед школярів усіх трьох навчальних закладів.

Респондентів було поділено за віком на 2 групи – 14-15 та 16-17 років, які, в свою чергу, було поділено ще на 2 групи – українців, що народилися в смт. Ширяєве, та українців, народжених у м. Одеса.

Крім вікових категорій, відповіді респондентів поділялись також і за гендерними ознаками.

Було зіставлено відповіді респондентів віком 16-17 років. До першої групи увійшли особи, що визначили свою національну приналежність як українську, батьки – українці, місце народження – смт.Ширяєве. До другої – особи, що визначили свою національну приналежність як українську, батьки – українці, а місце народження – м. Одеса.

«Яку мову вважаєте рідною?» - українську – 95%, російську – 5% // українську – 100%.

«Якою мовою спілкуєтесь у повсякденному житті?» - українською – 53%, українською та російською – 45%, іншою – 2% // українською – 34%, українською та російською – 33%, російською – 33%.

«Якою мовою дивитесь телепередачі?» - українською – 31%, українською та російською – 32%, російською – 17% // українською та російською 67%, російською – 33%.

«Якою мовою звичайно читаете художню літературу?» - українською – 79% , українською та російською – 21% // українською – 67% , українською та російською – 33%.

«Якою мовою розмовляєте за відсутності російськомовних людей?» - українською – 88%, українською та російською – 12% // російською – 100%.

«Якою мовою розмовляєте у присутності російськомовних людей?» - українською – 45%, українською та російською – 29%, російською – 26% // російською – 100%.

«Яка мова має бути державною в Україні?» - українська – 96%, українська та російська – 2%, російська – 2% // українська – 100%.

«Якою мовою мають отримувати вищу освіту в Україні?» - українською – 94%, усіма мовами – 3%, російською – 3% // українською – 100%.

Загалом можна дійти висновку, що молодь 14-15 років має більш сформовану національну самосвідомість та надає перевагу саме рідній мові.

Мовою спілкування у присутності російськомовних людей - українською – 60% на 45%.

Яка мова має бути державною – 100% на 96%.

Якою мовою спілкуєтесь у родині – 76% на 72%.

Юні одесити 16-17 років, хоч і мають більший вплив російської мови у порівнянні з ширяївцями, та все ж надають перевагу українській мові:

Рідною вважають українську 100% на 95%.

На питання про державну мову та мову освіти відповіли однозначно – українська; однолітки, що народилися у селищі, показали трохи менші результати.

Не можна не сказати про окрему групу опитаних, які зазначили своїм місцем народження «Україна». Ми дійшли висновку, для цих дітей не принципово, де саме вони народились, важливо, що це – Україна.

Свою позицію вони яскраво продемонстрували у відповідях:

Рідною обрали українську 100%.

Державною та мовою освіти – українську 100%.

Що стосується важливих питань, ця група жодного разу не обрали окремим варіантом саме російську мову.

Схожа позиція у молоді, місце народження яких не збігається з жодним із однолітків – це і Східна та Західна Україна, і Дніпропетровщина, і Вінниччина, Полтавщина тощо.

Суперечливим виявились питання щодо мови спілкування за відсутності / у присутності російськомовних людей. У присутності - показник української мови різко падає. Загальний показник 88% на 43% відсотки. А щойно згадані 2 групи – 83% на 50% / 100% на 50%.

Ми дійшли висновку, що у присутності російськомовних людей у дітей з'являється комплекс меншовартості.

Крім згаданих вище груп, виділено також респондентів із поліетнічних та моноетнічних сімей. Вихідці з поліетнічних сімей показують менший показник функціонування української мови в їхньому житті.

У повсякденному житті українську мову обирає лише 29% опитуваних.

З незнайомими українською спілкується 14%.

У присутності російськомовних людей українською мовою розмовляє 29%.

Але, незважаючи на це, на одне з найголовніших питань – питання про державну мову, вони відповідають – українська 100%.

Крім поділу на спільне/різне місце народження, моно- та поліетнічний склад сім'ї, було проведено також гендерне дослідження.

Майже на всі питання у респондентів чоловічої статі показник української мови вищий, ніж у опитаних жіночої статі. Це стосується як основних питань, так і питань побуту.

Рідною вважають українську 100% на 91%

У повсякденному житті українську обирають 61 % на 53%

Державну мову обирають 98% на 96%

Освіту українською обирають 100% на 88%.

З чим це пов'язано – з життєвою (політичною, принциповою) позицією чи просто з небажанням вчитися (чи це російська, чи англійська мова, чи взагалі будь-яка інша галузь науки) – однозначно сказати важко.

Після завершення дослідження було зроблено такі висновки:

- Молодь селища, хоч і спілкується вільно російською мовою, надає перевагу українській як у родинному спілкуванні (72%), так і в повсякденному житті (59%) та школі (79%).

- Умови для забезпечення повноцінного функціонування української мови в районному центрі сприятливі, незважаючи на те, що великий вплив має російська мова, якою розмовляють люди, що приїжджають до селища працювати в розважальних закладах та центрах збуту товарів. Безумовно, найбільший вплив має телебачення (саме українською мовою телепередачі дивляться лише 20% опитаних). Навчальні заклади, вчителі, які в них працюють, забезпечують якнайкращі умови для збереження та розвитку української мови. І, звичайно, старше покоління і батьки також неабияк сприяють збереженню мови та прищеплюють повагу та любов до рідного, хоч діти так прагнуть бути ближче до міста та усього, що з ним пов'язано, у тому числі і до чужої, російської мови (бо це ж престижно).

- В цілому мовна ситуація смт. Ширяєве стабільна та однозначна. Переважає українська мова практично в усіх сферах життя. Рідною її вважають 95% респондентів, освіту бажають отримувати українською – 94%, а те, що державною має бути саме українська вважають 97%

Список використаної літератури та джерел

1. Анкетування як метод соціолінгвістики (на матеріалах опитування школярів Полтавщини) [Електронний ресурс] // Найбільша колекція україномовних рефератів. – Режим доступу до документа: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=52445&pg=0>

2. Анастасія Велика Соціолінгвістичне опитування курсантів та працівників міліції м.Одеси про мовну ситуацію в Україні / Анастасія Велика // Мова і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 72-77.

3. Залізник Г. М. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній / Г. М. Залізник, Л. Т. Масенко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 95 с.

4. Кубайчук Віктор Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови / В. Кубайчук – К.: К.І.С., 2004. – 176 с.

5. Куліков О. М. Історія і люди. Ширяєве / О. М. Куліков – Одеса: Друкарський дім, 2010. – 319 с.

6. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко – К.: Вид. дім «КМ Академія»; т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. – 163 с.

7. Масенко Лариса Нариси з соціолінгвістики / Л. Масенко – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 243 с.
8. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова: дослідження, факти, документи / Г. П. Півторак – К.: Віпол, 2014 – 279 с.
9. Радевич-Винницький Я. К. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання: монографія / Я. К. Радевич-Винницький – Київ-Дрогобич: Просвіт, 2011. – 592 с.
10. Ширяевский район Одесской области [Електронний ресурс] // Городской сайт, – Режим доступу до документа: <http://shiryaevo.com/>